

Rapport pilot Kulturkonsekvensanalys (KKA) på Lindholmen

Lindholmen – Först, störst och snillrikast?

2018-01-01

Innehåll

1	Inledning	3
1.1	De fem värdena	3
1.2	Läsanvisning	3
2	Rekommendationer	4
3	Bakgrund.....	5
3.1	Syfte	5
3.2	Vad är kulturplanering?.....	5
3.3	Kulturkonsekvensanalys - KKA	5
4	Hur har vi jobbat?	6
5	Varför valdes Lindholmen som pilot?	6
	Referenser.....	7

1 Inledning

Göteborgs Stads kulturförvaltning har i uppdrag av kommunfullmäktige att ta fram en kulturplaneringsstrategi för kommunen. Strategin ska skapa plats för konst och kultur när staden växer och förändras. Inom ramen för detta arbete testas en modell, kulturkonsekvensanalys (KKA), som bygger på fem definierade kulturvärden och resultatet redovisas i denna rapport med bilaga.

1.1 De fem värdena

KKA-modellen är ett inventeringsverktyg för att kartlägga en plats eller ett områdes kulturella värden och syftar till att bidra med dessa värden i stadsutvecklingen. Lindholmen har varit ett pilotprojekt där KKA-modellen testats i skarpt läge.

Att kulturvärden ses som ett allmänt intresse framgår såväl av miljöbalken som av plan- och bygglagen. Av tradition beaktas dock ofta de kulturhistoriska aspekterna initialt i stadsplaneringsprocesser, medan de sociala och estetiska aspekterna som både innehåller frågor om arkitektonisk kvalitet, kulturliv och konst, riskerar att glömmas bort. Samtidigt ses utrymme för kulturella mötesplatser kulturproduktion ofta som en viktig faktor för städers och regioners jämlika tillgång till kultur men också attraktivitet och konkurrenskraft. Produktionsplatser för kreativa verksamheter såsom media, konst, teater, foto och även service/reparation, uppstår ibland i stadsdelar med rester av gamla industrilokaler och lägre hyresnivåer. I regel tvingas dock dessa verksamheter flytta vidare när stadsutvecklingen gör att fastighetspriser och hyror går upp. Frågan om dessa verksamheters villkor blir också en väsentlig att undersöka och undersöka åtgärder för inom ramen för en mer medveten kulturplanering. Genom en kulturplanering som beaktar kulturen ur ett bredare perspektiv, får staden nya förutsättningar att utveckla och stärka infrastrukturen för de kulturella och kreativa näringarna vars samhällsekonomiska och kulturpolitiska betydelse betonas allt mer.

Också den estetiska dimensionen som delvis beaktas genom finansiering av konst och kultur ska enligt Göteborgs Stads kulturprogram betraktas som en strategisk investering för hela samhällsekonomin.

Med syfte att testa och kunna utvärdera en konkret breddning av kulturvärden har fem specifika värden tillämpats i pilot för en kulturkonsekvensanalys på Lindholmen. Kulturvärden som testas är följande: kulturmiljö, kulturella mötesplatser, estetiska värden, kreativa verksamheter samt identitet som ett kulturellt värde. Utgångspunkten och definitionen för respektive värde finns beskrivet i bilaga där också resultatet redovisas.

Läsanvisning

Denna rapport är en introduktion till och sammanfattning av kulturkonsekvensanalysen som gjorts i Lindholmen. Hela inventeringen och analysen hittar du i bilaga till denna rapport.

I kapitel 2 finns utvalda rekommendationer att beakta när Lindholmen utvecklas.

I kapitel 3 redovisas vad som är syftet med kulturkonsekvensanalysen och beskriver kulturplanering och kulturkonsekvensanalys.

I kapitel 4 återfinns information om vilka områden som valts ut och hur analysen genomförts.

I kapitel 5 beskrivs varför just Lindholmen valdes som pilot för KKA.

Referenser finns sist i dokumentet.

2 Rekommendationer

Nedan följer ett prioriterat urval av rekommendationer som är ett resultat av den genomförda analysen och som kulturförvaltningen ser som särskilt angelägna för hur Lindholmen kan förbättras med kultur när området utvecklas.

I rapportens bilaga finns en mer fördjupad och heltäckande bild av rekommendationerna för respektive kulturvärde.

Prioriterat urval av rekommendationer:

- Bevara vyn från centrala staden och från vattnet med kranar, kajer och byggnadsvolymer– det är en del av stadens identitet och viktiga element i stadslandskapet. Låt nytillskott samspela med allt detta och med Ramberget – områdets främsta rumsskapare.
- Låt de rumsliga kvaliteter som Götaverksområdet bär på, vara en tillgång i stadsutvecklingen. Ta inspiration av områdets funktionalistiska robusta karaktär. Använd industridetaljer och de historiska artefakterna såsom pollare, brunnstock, järnvägsspår, äldre skyltar samt låt inspireras av t. ex. omsorgsfullt lagda gatubeläggningar.
- Gå varsamt fram med att snygga till eller mjuka upp. Fundera över hur det ”ruffa” kan få vara kvar på delar av Lindholmen för att möjliggöra för olika typer av verksamheter. Låt självorganiserade konstnärliga uttryck tillåtas.
- Tillgängliggör mer kajyta, inkludera vattnet och bygg vidare på etablerade stråk.
- Förädla de i inventeringen framlyfta mötesplatserna, t.ex. är hållplatserna för kollektivtrafik viktiga punkter.
- Möjliggör för mötesplatser inomhus kvällstid, för alla åldrar men med fokus på unga. En viktig mötesplats är biblioteket.
- Satsa på yta för tillfälliga arrangemang.
- Planera för parker och grönområden för människor i samklang med arkitekturen, med möjlighet till aktivitet och vila.
- Möjliggör för kulturella och kreativa verksamheter att fortsätta verka på Lindholmen. I första hand i de områden där de väsentliga förutsättningarna redan finns, i andra hand verka för omlokalisering när rivning är oundviklig. Koppla då samman den kreativa verksamheten med Götaverkens unika kulturmiljö.
- Utveckla en lokal- och hyressättningspolicy som möjliggör för kulturella och kreativa verksamheter att utvecklas och etablera sig på Lindholmen.

- Utveckla dialogen, bjud in till samtal och när relevant, medskapande. Utveckla nya metoder för samråd. Använd t.ex. arkitekturpedagoger i arbetet. Var tillgänglig, uppsökande och ärlig.

3 Bakgrund

3.1 Syfte

Syftet med kulturkonsekvensanalysen är att genom inventering och analys, ta fram och leverera de viktigaste aspekterna att ha med sig vid stadsutvecklingen av Lindholmen. Om man i utvecklingen och bebyggelsen av området har en djupare förståelse för olika områdets nuvarande kulturkvaliteter och kulturaktörer finns det också större möjlighet att planera på rätt sätt och utveckla de värden som stadens besitter.

3.2 Vad är kulturplanering?

Göteborgs stad har sedan 2013 ett kulturprogram, som beskriver tre perspektiv: konstpolitik, kulturpolitik och kulturplanering. Göteborg ska utvecklas till en ledande stad för konst och kultur och vara en hållbar stad att trivas och leva ett gott liv i. Kulturförvaltningen har i uppdrag att utveckla stadens arbete med kulturplanering i samverkan med stadens förvaltningar och bolag. Kulturplanering har enligt stadens kulturprogram följande syften och mål:

- Skapa en attraktiv livsmiljö i staden.
- Göra stadens karaktär och historia tydlig.
- Skapa goda förutsättningar för hållbar utveckling.
- Öka göteborgarens möjlighet till inflytande över den fysiska miljön.

Kulturplaneringen ska med hjälp av kultur i bred bemärkelse skapa en socialt hållbar och attraktiv livsmiljö och en stad med stark identitet och profil.

Kulturplanering fokuserar på stadens offentliga rum, det sociala livet och på stadens identitet och ska bygga på demokratisk medverkan och dialog.

3.3 Kulturkonsekvensanalys - KKA

Inom ramen för stadens utveckling av kulturplanering har kulturnämnden gett förvaltningen i uppdrag att testa en modell för kulturkonsekvensanalys, KKA i ett antal pilotprojekt i Göteborg. Sedan 2011 har Göteborgs stad modeller för att integrera det sociala perspektivet och barnperspektivet i planeringen, Social konsekvensanalys (SKA) och Barnkonsekvensanalys (BKA). Med utgångspunkt i dessa modeller utarbetade en arbetsgrupp med tjänstepersoner från Göteborgs stad fram förslag till en liknande modell för att få med kulturvärden i planeringen, KKA.

De fem kulturvärden som definierats och använts i kulturkonsekvensanalysen är *kulturmiljö, mötesplatser och kulturella knutpunkter, estetiska värden, kreativa verksamheter samt identitet*. Var och ett av dessa värden och hur de definierats presenteras närmare i bilaga till denna rapport, tillsammans med de unika kulturvärden som identifierats på Lindholmen. För att inventera varje värde krävs både en professionell bedömning, samtidigt som erfarenhet och upplevelse för stadens invånare är lika angelägen att fånga. Materialet bygger både på expertutlåtanden och på intervjuer och dialog med invånare och besökare.

4 Hur har vi jobbat?

De områden som kulturförvaltningen i samråd med Stadsbyggnadskontoret har inventerat är Götaverken, Karlavagnsområdet/kvarteret Propellern samt delar av tidigare Lindholmens varv. Innehållet bygger både på insamlat material och underlag framtaget av medarbetare på kulturförvaltningen.¹ Texterna är redigerade och sammanställda av Kulturstrategiska avdelningen på kulturförvaltningen.

Texten om *kulturmiljö* bygger i huvudsak på tidigare framtagna kulturmiljöunderlag. I kapitlet om mötesplatser beskrivs ett antal intervjuer med boende, verksamma och besökare och deras uppfattning om mötesplatser på Lindholmen. Ett arkitekturpedagogiskt arbete på Lindholmens gymnasium inhämtar perspektiv från ett 40-tal unga. Information är också hämtad från stadsdelen Lundbys lokala utvecklingsplan. Texten om *estetiska värden* är utdrag ur text skriven av en konstvetare och ger ett konstnärligt perspektiv på miljön. Kapitlet om *kreativa verksamheter* är en sammanställning av ett flertal inventeringar av kulturlivet på Lindholmen. Forskningsrapporten *Platsar kulturen i den nya staden*, som handlar om fria kulturutövares perspektiv på kulturens och kulturarvets roll i den hållbara staden med intervjuer och berättelser av verksamma på Lindholmen, finns sammanfattad. Avsnittet om *identitet* bygger främst på intervjuer och samtal med invånare, samt texter från kulturmiljöutredningar och andra utredningar. Intervjuer med invånare och besökare på Lindholmen har gjorts av medarbetare på kulturförvaltningen.

5 Varför valdes Lindholmen som pilot?

Lindholmen har en viktig roll som kunskapsnod med samarbeten inom media, konst och akademi. Men området ska också kompletteras med bostäder i

¹ När Kulturkonsekvensanalysen togs fram användes nedanstående begrepp på de olika kulturvärden. I denna skrift har vi valt att korta och förtydliga benämningarna. Kulturmiljö=Kulturmiljövärden, Mötesplatser och kulturella knutpunkter= Permanenta eller tillfälliga strukturer för mötesplatser och sociala och kulturella knutpunkter, Estetiska värden, Kreativa verksamheter = Skapande och medskapande kreativa verksamheter, näringar eller aktiviteter samt Identitet = Identitetsskapande värden och symboler.

Lindholmshamnen och kvarteren runt Karlavagnsplatsen. På sikt kopplas Stigberget samman med Hisingen genom en kollektivtrafikförbindelse.

Valet av Lindholmen som pilot har flera anledningar:

- **Testarena** Göteborgs Stad har beslutat att använda Älvstaden, och därmed Lindholmen, som en testarena där nya modeller och tekniker ska prövas, socialt, ekologiskt och ekonomiskt.
- I **visionen för Älvstaden** finns underlag för att planera för alla fem kulturvärden. Visionen beskriver bland annat att kulturella institutioner ska finnas och ligga sida vid sida med mindre arbetslokaler för studio-, verkstads-, ateljé- och workshopsbehov. Vidare ska olika näringars behov tillgodoses genom ett varierat utbud av lokaler och kultur och näringsliv ska utvecklas och inspireras av varandra. Visionen lyfter också kulturmiljön som i stor utsträckning bidrar till stadens identitet. I visionen står också att konst och kultur ska bidra till identitetsskapande, sammanhang och förändring. När det handlar om mötesplatser så vill man skapa en variation av innehållsrika, interkulturella och generationsöverskridande mötesplatser, där många kan känna tillhörighet och vara med och skapa platserna. Det ska finnas utrymme för både stora, små, planerade eller spontana kulturhändelser och installationer. I visionen finns ett antal ska-satser som är framtagna för att vara ett stöd för att kunna uppfylla visionen. De ska-satser som är kopplade till kultur kan kulturförvaltningen ta fasta på och hjälpa till att utveckla inom Älvstaden.
- **Existerande kulturverksamhet** Många fria kulturutövare såsom konstnärer, författare och möbelsnickare har ateljéer och verkstäder på Lindholmen. Här finns också en mängd replokaler, musik- och kulturföreningar och filmstudios.
- **En bevarad och identitetsbärande kulturmiljö** Götaverken är det sista området med en tät och relativt välbevarad industrimiljö som kan ge en uppfattning om den tidigare varvsverksamheten längs Norra Älvstranden.
- **Markinnehav** Göteborgs stad är en stor aktör i området och Älvstranden Utveckling AB äger mycket mark och fastigheter.

Referenser

Kulturkonsekvensanalys Lindholmen

KKA Lindholmen är genomförd vid Göteborgs Stads kulturförvaltning under ledning av Mie Svennberg, utvecklingsledare och Sara Schütt, utvecklingsledare.

Kulturmiljö

Arkiv

Göteborgs Stadsmuseums arkiv

Stadsbyggnadskontorets bygglovarkiv

Tryckta källor och litteratur

Bonsdorff, Leo: Göteborgs hamn genom tiderna: med 409 illustrationer efter originalfotografier / Leo Bonsdorff. Göteborg: Västra Sverige, 1931

Fredberg, C.R.A.: Det gamla Göteborg. 1921–1922

Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg. Ett program för bevarande / [red. Gudrun Lönnroth] Göteborg: kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Göteborg: Stadsbyggnadskontoret, 1999

Lindholmens varv 1845 - 1945. Minnesskrift. Göteborg 1947

Norra Älvstranden: The Guide. Göteborg: Stadsbyggnadskontoret, Norra Älvstranden utveckling AB, 2000

Upptäck Hisingen! Göteborgs stadsmuseum, 2008

Varvsbilder: frusna ögonblick i Göteborgsvarvens historia / redaktörer: Christer Feiff och Mats Sjölin. Göteborg: Göteborgs stadsmuseum och Göteborgs tidsspeglar, 2003

Varvshistoriska föreningen, skrifter om Eriksberg, Lindholmen och Götaverken, 2009

Inventering, arbetsmaterial

Dicksson, Ida och Knutson Udd, Lena: Kulturhistoriskt planeringsunderlag. Hamn- och industrimiljöer i Göteborgs stad. Inventering del 1: Götaverken, Lundbyverken, Lindholmen och Eriksberg. Uppdrag för Göteborgs Stads kulturförvaltning 2017

Mötesplatser

Sammanställning intervjuer mötesplatser Lindholmen, Vanja Larberg, Ylva Berglund. November 2017

Zines om Lindholmen. Elever på Lindholmens gymnasium och Anna Hydén

Lokalt utvecklingsprogram Lindholmen 2016–2017, texter och illustrationer: Lovisa Grahn, Sara Thornadtsson Chavarria, Linn Ryding, Anna Cesarini

Estetiska värden

Studie Lindholmen, Andréas Hagström, november 2017

Skapande och medskapande kreativa verksamheter, näringar eller aktiviteter

Inventering Närings- och kulturliv Karlavagnsgatan: Projektgrupp Stadsdelarna i Älvstaden, 2016-02-09

Lokalt utvecklingsprogram Lindholmen 2016–2017, Texter och illustrationer: Lovisa Grahn, Sara Thornadtsson Chavarria, Linn Ryding, Anna Cesarini

Inventering av kultur- och näringsliv på Lindholmen. Emma Anderberg, Stadsbyggnadskontoret, hösten 2016

Sammanställning av inventeringar på Lindholmen, Sofia Sandberg, april 2017

Platsar kulturen i den nya staden, Fria kulturutövares perspektiv på kulturens och kulturarvets roll i den hållbara staden, Sörum, Berglund, Brembeck, september 2017

Identitet

Sammanställning intervjuer med medborgare Lindholmen, Vanja Larberg, Ylva Berglund. Nov 2017

Lokalt utvecklingsprogram Lindholmen 2016–2017, texter och illustrationer: Lovisa Grahn, Sara Thornadtsson Chavarria, Linn Ryding, Anna Cesarini

Kulturmiljöunderlag Lindholmen Inför program för stadsutveckling, STUP Lindholmen, Anette Lindgren och Sanja Peter

Länkar

Barnkonsekvensanalys (BKA): <http://goteborg.se/wps/wcm/connect/c85a1083-92b6-420d-9c79-523d1648264f/BKA20171.2MINDRE.pdf?MOD=AJPERES>

Social konsekvensanalys (SKA): https://goteborg.se/wps/wcm/connect/7a225b9b-821e-435d-80ba-f3fba09fd443/OPA_SKA.pdf?MOD=AJPERES

Kulturkonsekvensanalys (KKA) Lindholmen 2018

Bilaga till "Rapport om kulturkonsekvensanalys (KKA) Lindholmen"

Lindholmen – Först, stört och snillrikast?

Från Göteborgs fastland skapar området en mängd signifikanta vyer. Inte minst Götaverkenområdet, med sin färgsättning i rött och orange, som harmonierar med Rambergets röda granit. Tillsammans framhäver dessa varmröda element, med sina komplementfärger, älvens och himlens blå toner.

Lika distinkta är Götaverkens fem monumentala kranar, som inte bara minner om Göteborgs historia utan även fungera som några av stadens starkaste visuella markörer.

Kulturmiljö

Definition

Omfattar den av människan skapade och påverkade yttre och inre miljön samt såväl ett materiellt som ett immateriellt arv. Kulturmiljö avser hela den av människor påverkade miljön, det vill säga som i varierande grad präglats av olika mänskliga verksamheter och aktiviteter. En kulturmiljö kan preciseras och avgränsas till att omfatta en enskild anläggning eller lämning, ett mindre eller större landskapsavsnitt, en bygd eller en region. Det kan röra sig om intensivt utnyttjade stads- eller industriområden såväl som extensivt påverkade skogs- eller fjälllandskap. Det kan även innebära stråk i stadsbilden eller människans närhet till och nyttjande av grönområden och vatten m.m. Kulturmiljön omfattar inte bara landskapets fysiska innehåll utan även immateriella företeelser som ortnamn eller sägner som är knutna till en plats eller ett område.

Lindholmen besitter en kompakt Göteborgshistoria. Lager av kulturhistoria med spår tydliga här och knappt skönjbara där - det är Lindholmen. Området har uppreparande omvandlats och blivit en historisk 'överlagring', en yta med många berättelser – en palimpsest¹

Genomförande

Texten bygger på ett antal kulturmiljöutredningar och expertisen inom stadsutvecklingsenheten, kulturförvaltningen.

Delområden och objekt

Götaverken

Götaverken är det sista området med en tät och relativt välbevarad industrimiljö som kan ge en uppfattning om den tidigare varvsverksamheten längs Norra Älvstranden. Centrala delen av varvsområdet har en relativt tät bebyggelse dominerad av byggnader med fasader av rött tegel samt lokala landmärken såsom Gamla Maskinverkstaden och serien av rumsbildningar längs Anders Carlssons Gata med en potentiell torgyta framför Gamla Maskinverkstaden. Här finns stora stadsbildsmässiga och rumsliga kvaliteter vilka bör ses som en stor tillgång i en framtida stadsutveckling. Området har ännu många "opolerade baksidor" med industrihistoriska spår såsom kajskoningar, pollare, räls och spår av äldre gatstensbeläggning.

¹ Palimpsest (Svenska Akademiens ordlista) – pergamenthandskrift vars text bortskrapats och ersatts med ny. Det är ett vanligt förekommande uttryck för att beskriva när det finns historiska "överlagringar" på en fysisk plats.

Lindholmen

Omvandlingen av Lindholmen inleddes i samband med varvskrisen. Den bevarade äldre bebyggelsen på Lindholmen/Slottsberget, som är en utpekad riksintressant kulturmiljö, visar hur en arbetarstadsdel i anslutning till ett varvsområde har sett ut runt förra sekelskiftet. Torrdockan från 1875 ger exempel på en av de tidigaste anläggningarna inom varvet. Lindholmshamnen omfattar en stor hamnbassäng väster om före detta Götaverken.

Kvarteret Propellern

Kvarteret Propellern består framför allt av industri- och verkstadsbebyggelse byggd efter en stadsplan från 1940. Det var komplementverksamheter till de stora varven. Bebyggelsen inom kvarteret Propellern är ett tidigt exempel på modernismens stadsplaneideal med samlade industriområden för små och medelstora industrier. Flera obebyggda tomter ger

området karaktären av ”brownfield”², övergivna industriområden med potentiell kapacitet att rymma alternativa verksamheter.

Lindholmens herrgård och annat förindustriellt

Lindholmens herrgårds manbyggnad med sin trädgård är den sista tydliga resten av en förindustriell miljö i här aktuella området. På den steniga kullen norr om mangården finns även sentida hållristningar. Slottsberget, som är ett riksintresse för kulturmiljövård, bevarar berättelser över varvsanknutna arbetarbostäder, från flera sekler.

De tidigaste spåren av varv och hamn, överlagrat

Göta älv och älvrummet i Göteborg har sedan 1600-talet präglats av olika verksamheter som dominerat i staden. Under fästningsstadens tid var det försvaret som ”möblerade” älvrummet. Under handelsstadens epok var det handelns hamntrafik/sjöfart. Och under industriepoken blev älvrummet en huvudplats för anläggning av industriområdena längs älvens båda sidor. Vid mitten av 1800-talet var bara en bråkdel av undersökningsområdet

² Brownfield är en anglo-amerikansk term som används i stadsplanering för att beskriva mark utvecklad för industriellt eller kommersiellt bruk men som inte används längre.

bebyggt. Men mycket få spår finns kvar efter de tidiga viktiga utvecklingsfaserna. Industrin har själv lagrat över sin tidiga historia. Kvarteren med landshövdingehus för arbetare är helt försvunna, liksom snickerifabriken Strömman och Larsson. Igenlagda kanaler, äldre gator, en gångbro till Holmen och gamla varvsbyggnader är andra exempel på varvens överlagrade historia. Dagens älvkantsprofil är svår att jämföra med den hundra eller sjuttio år äldre. Kanaler har funnits och försvunnit. Dagens profil återspeglar i huvudsak 1960-talets. Kvar av det som byggdes under 1800-talets snabba expansion är torrdockan vid Lindholmen (1875).

1920-talet är en brytpunkt i stadsbyggandet då till exempel Lindholmsallén tillkom. Flytdockan som köptes in till Götaverken 1918 var då Skandinavien största. Planeringen, produktionen och infrastrukturen ändrade både skala och tanke. En ny stad började planeras efter moderna stadsplanesystem och med raka kvarter. Men generalplanen från 1937 ändrade den kursen.

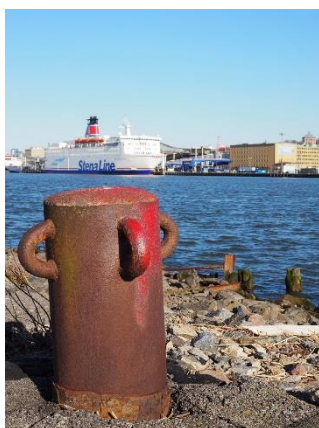
Lindholmshamnen är från 1939. Inom Lindholmens varv blev många av de äldre varvsbyggnaderna rivna eller eldhärdade. Ett par av de yngsta varvsbyggnaderna, som uppfördes 1946–51, står kvar och återanvänds bland annat inom Lindholmen Science park och även som teater. Götaverken ödelades vid en brand år 1898, men har kvar byggnader från 1900-talet. Äldre strukturer inom väggarna men mestadels 1940-talets eller senare arkitektur.

Värdebärare³ - teman

Temaavsnitten nedan behandlar större sammanhang som präglar hela varvsområdet. De innehåller väsentliga delar av berättelsen om varvsverksamhetens utveckling.

Industrikaraktären med historiska spår i strukturen

Hur kan man bevara minnet av industristaden? Götaverkens siluett mot älven, alltså industribyggnader, kajer och kranar, är viktig för att kunna läsa områdena som ett gammalt varv. Vyer, landmärken och stråk, baksidor, industridetaljer, det vardagliga och robusta är viktiga för områdets karaktär. Hela varvsområdets profil, med kajer och kranar, är viktig i stadslandskapet.

Älvrummet som kulturmiljö i ett riksperspektiv

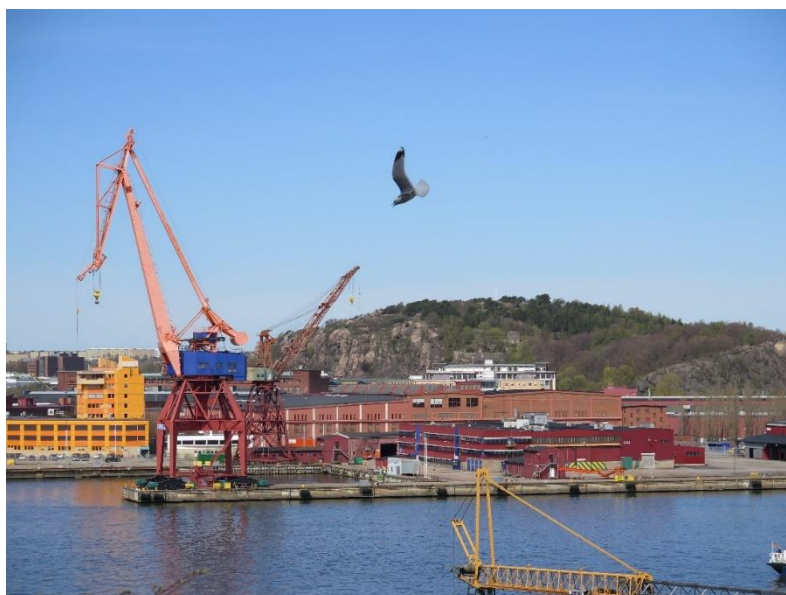
Allt det i ovannämnda i älvrummet är en riksintressant företeelse. Det är uttryck 1900-talets industristad Göteborg, med sitt skeppsbyggeri, transoceana handelsförbindelser, megastrukturer och snilleindustri. **Först, störst och snillrikast** inom industriområdet var

³ Värdebärare är det som är väsentligt för förståelsen av det kulturhistoriska och det byggnadshistoriska värdet.

epitet som ofta användes. Det blev en internationellt betydelsefull stad. Ett storskaligt modernt kulturlandskap.

Topografi

Ramberget, Slottsberget och Skatberget (Skaddeberget) är de tre höjderna som utgör den naturliga topografin i området. Lindholmen var, fram till 1800-talet, en ö med de två mindre bergen, Slottsberget och Skatberget, omgivet av vatten och sumpiga vassar. Resten är konstruerad mark, landutfyllnader i åar, muddrade kanaler eller anlagda kajer. Siluetten med flacka utdikade f.d. vassar mellan istidsformade mjuka bergknallar, de flesta med bebyggelse på, är en viktig del av områdets karaktär. *Bild 2 Utsnitt ut Göteborgskarta från 1855. Lindholmen (Slottsberget och Skatberget) är omflutet av vatten. Hela f.d. Götaverkens område ligger ännu under vatten vid denna tid. "Hisingsvassen" (Lundbyvassen och Tingstadvassen) och den grönfärgade "Gullbergsvassen" nere i högra hörnet fylldes ut under 1800-talet.*

Kranar

Kranarna är varvs- och hamnstadens ikoner. Av stadens tidigare fler än 200 hamn- och varvskranar återstår idag bara en handfull: bland annat kranarna på Götaverken. De är en del av stadens identitet och en viktig del av stadens landskapsbild. Det finns många kreativa lösningar för att behålla äldre strukturer som tillgångar i dagens stadslandskap. Nedan en bild på Luleå hamnkran.

Ferrofönster dokumentvärde

Åren 1914–15 startade Götaverken tillverkning av de smäckra Ferrofönstren. De såldes till industri-, kontors- och bostadsproduktion i hela Sverige. På Götaverken användes de i nästan alla byggnader och kan återfinnas på vissa byggnader än i dag. De har ett materiellt dokumentvärde med retrokänsla.⁴

Kulturförvaltningen rekommenderar

- *Vyn från centrala staden med kranar, kajer och byggnadsvolymer bör bevaras – det är en del av stadens identitet och viktiga element i stadslandskapet.*
- *Låt de stadsbildsmässiga och rumsliga kvaliteter som Götaverksområdet bär på, vara en tillgång i stadsutvecklingen. Ta inspiration av områdets robusta karaktär i de nytillskott som planeras i området. Bevara industridetaljer och låt bli att polera och snygga till.*
- *Använd kranarna i den framtida utvecklingen. Det finns många kreativa lösningar för att behålla äldre strukturer som tillgångar i dagens stadslandskap.*
- *Detalj: Spara Ferrofönstren som ger materiellt dokumentvärde med retrokänsla.*

Mötesplatser och kulturella knutpunkter

Definition

Här avses permanenta strukturer och resurser i form av exempelvis bibliotek, kulturhus och andra institutioner och icke-permanenta strukturer som möjliggör spontana kulturyttringar, festivaler, events, utställningar i det offentliga rummet m.m. Mötesplatser och knutpunkter som på olika sätt skapar mellanmänskliga möten och möjliggör umgänge utan någon uttalad anledning.

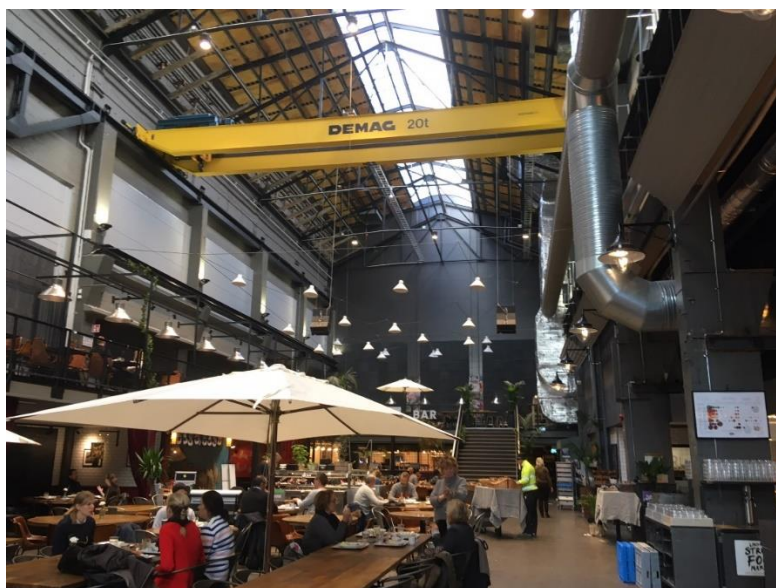
Genomförande

Texten bygger på intervjuer av besökare och invånare samt på ett arkitekturpedagogiskt projekt med elever på Lindholmens gymnasium. (Text Vanja Larberg och Mie Svennberg.)

⁴ Byggnadshistoriskt värde är ett dokumentvärde som i huvudsak handlar om anläggningens ålder och ursprunglighet, inklusive förändringar som format anläggningen. Även det arkitektoniska värdet räknas hit som bland annat kan ligga i rent estetiska egenskaper. Dessutom finns ett antal förstärkande värden. Mer information finns i boken Kulturhistorisk värdering av bebyggelse.

Intervjuer

Hösten 2017 genomfördes ett antal intervjuer med människor i olika åldrar och kön som bor, arbetar eller besöker Lindholmen för att få veta vilka mötesplatser de vistas på, gillar eller känner till.

För att fånga de mer permanenta mötesplatserna i området, ställde vi frågan *”Var brukar du träffa människor i området? Är det olika beroende på årstid, och olika beroende på om du stämmer träff med någon du känner eller ska träffa nya?”*

Ungefär en tredjedel svarar att hållplatserna för kollektivtrafik är träffpunkter. Dels hållplatsen för Älvsnaven och dels Lindholmens busshållplats. Det är platser som är lätta att hitta och som alla känner till. Vid busshållplatsen finns en Pressbyrå med stolar i solläge under förmiddagen, och här väntar flera av de vi intervjuar in personer som de ska träffa. Många nämner olika caféer och lunchrestauranger som mötesplatser. Cuckoo's Nest, Eriksbergs krogar, en pizzeria i Sannegårdshamnen, Salutorget hos Ester Mosessons gymnasium, caféer i Sannegårdshamnen, Hawaii. En man nämner det öppna rummet inne på Lindholmen Science Park vid Älvrummet, och att det finns olika matställen där, att man kan handla och gå och sätta sig där det finns plats, och att det finns en mångfald och variation. Några nämner Kuggen som mötesplats, eftersom den är ett bra landmärke. Några använder biblioteket som mötesplats och några svarar promenaden och bryggorna, om det är sommar. En man säger att det nästan är som att gå i naturen där, att det finns en parkänsla som skapar inre bilder och en spirituell dimension. Andra svarar att de träffas på den egna arbetsplatsen, skolans interna mötesplatser eller hemma hos någon. En person har lekplatsen vid Slottsbergets fot som mötesplats. Någon nämner Aftonstjärnan.

För att fånga de mötesplatser som varit mer tillfälliga i området ställde vi frågan: *”Finns det eller har funnits några arrangemang som du vill berätta om? Festivaler, utställningar etc.?”*

Lindholmens Street Food Market och Kooperativet nämns av flera som ett roligt arrangemang. Här spelas även musik ibland. Seglingstävlingen Volvo Ocean Race nämns av några. Andra idrottsarrangemang som Göteborgsvarvet och Lindholmsstafetten kommer upp och att en kan se katamaraner i älven på sommaren. Någon nämner att det arrangeras en kulturdag i september och att Aftonstjärnan skapar en vi-känsla i området. Ett par har sett föreställningar på Aftonstjärnan, till exempel en show med Kent Andersson, och platsen beskrivs som charmig, aktiv och driven av eldsjälar. Några nämner biblioteket och en bokmässa som varit där. Backa Teater nämns av några. Chalmers och olika företag och skolor i området som har egna events nämns av några. Exempelvis ordnar eleverna på Polhem en egen julshow på Science Park. Någon har varit på utställning på Eriksbergshallen för några år sedan. En fiskrestaurang nämns som har live performance på sommaren. Någon har varit på de stora konserterna på Eriksberg i början av 90-talet, som Rolling Stones.

För att specifikt fånga de mötesplatser som har kulturellt innehåll ställde vi frågan *"Om jag här i området skulle leta efter en knutpunkt för kultur – vad skulle du tipsa mig om?"*

Cirka en fjärdedel av de tillfrågade, nämner Backa Teater och lika många nämner Älvstrandens bibliotek. Någon nämner Slottsberget, för att där finns konstnärer och ateljéer, och ibland har de öppnat sina ateljéer för allmänheten. Några nämner Aftonstjärnan. Även Älvrummet nämns, någon beskriver det som ett slags kulturrum för stadsbyggnadsfrågor. Några säger att konsten på den här platsen, t. ex. konstverket Di-Edersekvansen av Gert Marcus, kan nog anses vara kultur? Några nämner upplevelsen av att åka båt, och att se alla platser som man åker förbi. Chalmers kuggen nämns av en person. En ung kille säger att han gillar svenskarnas kultur, medan en annan ung kille saknar den arabiska kulturen. Kooperativet nämns för att de har event och kultur på lunchen, och kvällsaktiviteter med band i samarbete med Radiomuseet. Eriksbergs gamla dockor tas upp.

Slutligen, för att få med områdets utvecklingspotential för mötesplatser, frågade vi *"Vad saknar du när det gäller mötesplatser?"*

Några av de tillfrågade tycker att det mesta finns, som caféer och restauranger, och saknar inget. I övrigt kommer det upp en hel del som saknas, som kan sammanfattas med att området upplevs otryggt på kvällstid, att det är ont om gröna platser, offentliga platser och platser för barn och unga.

Nedan följer några citat över vad som man menar saknas i området, som vi tar med eftersom det är så spridda kommentarer.

"Det finns ingen tydlig punkt här där man kan stämma träff, som Kopparmärta. Det finns inget sådant symboliskt. Eriksberg har till exempel kranen. Pressbyrå kan man stämma träff vid här, men det är ganska tråkigt."

"Det hade varit häftigt med en Cykelbro/gångbro som också skulle kunna vara en mötesplats, många skulle gå på en sån bro och man skulle träffas där, skulle kunna finnas platser och sitta längs med."

"Det är väldigt tomt på kvällarna här. Vid sjutiden blir det väldigt dött härute."

"Något parkliknande."

"Ja, tidigare kunde vi ta med oss mat och sitta och äta på Science Park, det fanns en yta inomhus där vi fick sitta. Det går inte längre vilket är synd, vi kan ju sitta här på skolan men det är roligt att vara på någon annan plats."

"Soffor på biblioteket där man kan sitta och umgås."

"Motsvarande en fritidsgård, där man kan sitta och spela videospel, eller sitta och prata. Biblioteket är trevligt men där kan man inte höja rösten."

"Vi saknar en plats där man kan träffa folk från andra skolor. Det är ju lätt att träffa folk från sin skola på skolan, men andra får inte komma in på skolan om de inte går där. Därför är det svårt att hitta platser där man kan träffas i grupper med studenter från olika skolor"

"Jag saknar ett öppet torg där de har små affärer runt omkring och någon fontän i mitten med vatten."

"När de byggde Eriksberg så byggde de även stora lekplatser. Nu när de ska bygga mer här så borde det även byggas fler stora lekplatser, som utflyktslekplatser. Den enda som finns här är inte tillräcklig."

"Tornet – vi ser fram emot att det ska byggas, och det skulle visst vara några allmänna ytor därinne."

"Jo det är fult, fula hus i ett vackert läge. Ett konstigt område. Det ser ut som kulisser i Sims, en spökstad. Det är mycket som saknas. Det känns inte så levande. Jag tror folk bara är här för jobb eller skola."

"Ja om jag var boende så tycker jag det är brist på offentliga miljöer. Men jag tror det är på gång genom stadsdelsförvaltningen att skapa en familjecentral som också är en träffpunkt för äldre. Biblioteket har svårt att räckta till för alla behov."

"Jag saknar trevliga caféer och någon till bio. När företagen stänger så är det nästan otrevligt här på kvällen. Det saknas små affärer etc. Ett kulturhus hade varit väldigt trevligt med en stor aula. Det är dåligt med samlingslokaler i området."

"Här finns enormt många lunchställen. Men jag saknar en trygg kvällsmiljö. Det finns inget naturligt drag. På Eriksberg där är det mer folk som rör sig."

"En öppen förskola saknas och utställningar för bebisar, mer teater för små. Och så saknar jag möjligheten för tvåspråkighet i Göteborg. Aktiviteter på olika språk behövs."

"Offentliga toaletter på stan som är gratis. Det hade varit vettigt att sätt hit."

"Parker och grönområden saknar jag. Här är så hårt."

"Jo här är det för knutet till arbete. Här behövs mer gatufestivaler sånt som får folk att komma ut från sina trygga sfärer. Här behövs även mer på kvällstid. Det är en otrygg miljö på kvällen när du som ensam kvinna ska ta dig hem."

"Fler caféer. De flesta är stängda på kvällarna. En matvaruaffär vore bra här. På biblioteket är det för högljutt ibland. De unga hade behövt vara mer avskilda. Jag kollar

ofta om det går att vara där. Hur stökiigt är det idag? Jag tror att temabibliotek hade lockat många där man gör specialsatsningar på material. Det är ju mycket män som är här så jag tror på litteratur som riktar sig till dem.”

Arkitekturpedagogiskt projekt

Ett annat dialogbaserat tillvägagångssätt vi använt är arkitekturpedagogik.

Arkitekturpedagogik är en metod som bland annat handlar om hur barn och unga kan medverka i planerings- och designprocesser. En arkitekturpedagog är en utbildad arkitekt eller designer med kunskap om att arbeta med barn och unga som medskapare.

Arkitekturpedagogen Anna Hydén har tillsammans med två klasser på Lindholmens gymnasium undersökt platser i området. Klasserna har kartlagt hur de rör sig i området vid olika tider på dygnet, samt under olika årstider. En stadsvandring har genomförts. Eleverna har också sökt efter referenser på platser de tyckte var inspirerande som ett underlag till att fundera över hur Lindholmen skulle kunna se ut i framtiden. De har arbetat redaktionellt i grupp för att sammanställa sina upplevelser, tankar och idéer om området Lindholmen, Göteborg. Resultatet presenteras i zines och materialet är överlämnat till Stadsbyggnadskontoret. Ett zine är ”benämning för olika sorters amatörproducerad media som distribueras i konventionellt eller icke-konventionellt tidningsformat”.

Nedan följer ett axplock ur materialet:

Kajen vid färjeläget är en bra plats att hänga på när det är varmt och fint väder. Dock är det alltid fullt.

Några uppger att de inte rör sig i området på kvällstid, att det kan vara obehagligt på vissa mörka ställen. Man håller sig kring skolan.

Man ogillar bland annat parkeringsplatser och mycket bilar, tomma ytor, mycket är grått, smala gränder mellan höga hus som negativa aspekter. Detta ses som anledningarna till att man inte är i området mer än man behöver.

Man vill se mer parker, grönområden, växtlighet, mysigare belysning, konst och street art, gångstråk, mer kajyta att hänga på om somrarna, broar mellan husen, ett tydligare inkluderande av vattnet och utnyttjande av närheten till detta, samt att man gärna ser en blandning av ’gammalt’ och nytt.

Man önskar food trucks, mer fokus på sport och aktiviteter (basketplan, pingisbord, simhall). aktiviteter (utomhusserveringar, bio, köpcentrum) för att ha bättre anledning att spendera tid i området. Fler bänkar och bord efterfrågas, samt en mysig gångväg till Ramberget. Man vill se ett resecentrum inomhus, samt anger att innan Älvrummet flyttade dit, så fanns där en bra plats att hänga inomhus och umgås på.

Mycket av det som vi sett bekräftas av den behovsanalys som Lundby stadsdelsförvaltning har gjort för bland annat mötesplatser och sociala och kulturella knutpunkter på Lindholmen. Där lyfts bland annat vikten av att stärka kulturlivet med fler mötesplatser, att värna nischade verksamheter men även utveckla bredd.

Kulturförvaltningen rekommenderar

- *Tillgängliggör mer kajyta, inkludera vattnet och bygg vidare på etablerade stråk.*
- *Möjliggör för mötesplatser inomhus kvällstid, för alla åldrar med fokus på unga. Involvera målgruppen i platsskapandet.*
- *Satsa på yta för tillfälliga arrangemang.*
- *Planera för parker och grönområden med möjlighet till aktivitet och vila*
- *Förädla de i inventeringen framlyfta mötesplatserna t. ex. hållplatserna för kollektivtrafik är viktiga punkter.*

Estetiska värden

Definition

Estetik upplevs genom våra sinnesförmågor och är från ett individperspektiv ett försök att göra reda för den mänskliga reaktionen på skönhet och konst. Här avses t.ex. värden i form av konstnärlig gestaltning och utsmyckning av offentliga miljöer. Offentlig konst kan beröra, stimulera, oroa eller mana till eftertanke och har i första hand en funktion att vara just konst. Konstnärlig gestaltning innefattar t.ex. byggnaders gestaltning, liksom möblering, vänthallar, markbeläggning och belysning. Estetiska värden kan även innebära siktlinjer och vyer i stadsbilden m.m.

Lindholmens estetiska värden

Studien tar sikte på tre separata och till sin karaktär ganska olika områden. Estetiska värden handlar om kontext och inte enskildheter varför vissa platser, artefakter etc., som befinner sig utanför de tre kärnområdena även har tagits med. Estetik är kopplat till en mängd faktorer, inte minst kulturhistoria och mänsklig aktivitet. När verksamheter eller utövare försvinner kan mycket av de estetiska värdena gå förlorade, då dess innebörd och kontext berövas. Ett vanligt fenomen är att ju mer fragmenterat ett estetiskt uttryck blir i sin omgivning desto svårare blir det att uppleva dess fördelar. Därför är det ofta viktigt att bevara större områden, eller större strukturer.

Estetiska värden upplevs visserligen på individnivå men är rotade i kollektiva uppfattningar och normer. Vissa estetiska värden finns det större konsensus kring och fler får positiva förmågor av dem, medan andra estetiska värden uppskattas av färre. En plats estetiska värde kan lika väl ligga i att en majoritet ogillar estetiken, skyr området, tycker att det är fult, ogästvänligt eller till och med otryggt. Ur detta skapas nämligen utrymmen och möjligheter för verksamheter och kulturell aktivitet som inte får plats i stadens mer etablerade rum.

Geografi och vyer

Lindholmen och Götaverken-området karaktäriseras av ett till stora delar platt landskap. Mot söder avgränsat av kajer och bryggor mot Göta älv, mot väster av Slottsberget och Sannegårdshamnen, mot öster av Lundbyhamnen och Frihamnen, och mot norr av Ramberget. Området karaktäriseras av sin närhet till älven. Bebyggelsen sträcker sig på flera ställen ned till kajerna och få kajpartier är avspärrade för allmänheten. Ur ett makroperspektiv sluttar området svagt ned mot älven. Detta gör att bebyggelsen, speciellt den som ligger närmare älven, ofta - ur ett makroperspektiv - är riktad mot älven och därmed vetter mot solen. Ljusförhållandena på södra älvstranden är också annorlunda än på norra älvstranden då solljuset inte bara kommer uppifrån utan även speglas i älven och

detta reflekterande ljus skapar sina speciella ljus-, färg- och skuggeffekter. Det mest signifikanta geografiska inslaget i området, utöver älven, är Ramberget som i väster består av röd så kallad Göteborgsgnejs och i öster av ögongranit. Bergets varma toner accentueras när sydsidan är solbelyst. I nästan varje vy som inte är direkt riktad åt söder, finns Ramberget där som en fond. Bergets obebyggda, oskuggade, långsträckta sida utgör en mjuk vägg, som under året skiftar i färg, och är områdets främsta rumsskapare. Flera gator som sträcker sig i nord/sydlig riktning skapar långa vyer som sträcker sig över älven. Exempelvis vyn från busshållplatsen vid Lindholmsallén som sträcker sig hela vägen till Masthuggskyrkan. En annan är Götaverksgatan/Theres Svenssons gatan där vyn sträcker sig till Skansen Kronan.

Från Göteborgs fastland skapar området en mängd signifikanta vyer. Inte minst Götaverken-området, med sin färgsättning i rött och orange, som harmonierar med Rambergets röda granit. Tillsammans framhäver dessa varmröda element, med sina komplementfärger, älvens och himlens blå toner. Lika distinkta är Götaverkens fem monumentala kranar, som inte bara minner om Göteborgs historia utan även fungera som några av stadens starkaste visuella markörer.

De estetiska värdenas ursprung

Området som studien omfattar är, mycket generaliserat, produkten av tre huvudföreteelser. Först de olika industriella verksamheter, och då främst varvsindustrin, som under mer än 100 år dominerade området. En andra företeelse som påverkat områdets estetik kan mer definieras som en motståndsrörelse. När husen på Slottsberget skulle rivas på 1960-talet, eftersom berget skulle jämnas med marken, blossade folkliga protester upp och både bebyggelsen och berget räddades. Därifrån organiserades sedan ett arbete med att bevara större områden på Lindholmen. Flera av de områden som räddades av denna grupp anses idag besitta höga estetiska värden. Den tredje företeelsen som påverkat områdets estetik är det stora exploateringsprojekt som drog igång efter att

varvsproduktionen lades ned på Lindholmen 1976. Syftet var att ställa i ordning varvsområdet, vilket skulle vara klart senast 1980, så att lämpliga hyresgäster kunde flytta in. Idén var att integrera forskning, utbildning och verkstadsproduktion. 1985 påbörjade Göteborgs kommun en ny översiktsplan för Norra Älvstranden. Kring 1989 hade verksamheten delvis omstrukturerats och nu var idén att uppföra, utveckla och driva ett kunskapscentrum där företagande, utbildning och forskning skulle samverka för att främja näringslivet i Göteborg. Sedan slutet av 1980-talet har White Arkitekter spelat en stor roll i utvecklingen av området och därmed även i hur stadsrummets estetik har gestaltats.

Rumsligheter och stadsmiljö

Många platser på Lindholmen och i Götaverken-området domineras av antingen stora öppna, blåsiga ytor, eller också trånga, skuggiga utrymmen. På flera platser har man försökt skapa intimare platser, med hjälp av växtlighet, utemöbler och liknande men de flesta verkar vara dåligt utnyttjade. Lite annorlunda är det i kvarteret som omringas av Propellern, där de labyrintiska, men ofta något lägre byggnaderna skapat intimare ytor. Det industriella och modernistiska uttrycket i Götaverken-området är känsligt. Det är en miljö som lätt kan förlora sina estetiska kvaliteter när de industriella verksamheterna flyttar, när för mycket ”snyggas till”, eller när man adderar mjukare estetiska värden för att göra det mer ”mänskligt”. Ett exempel på hur illa det kan gå syns på delar av fasaden till Götaverkens stora triangelformade verkstadshall. I kvarteret Anders Carlssons gata och Valdemar Noréns gata har den ursprungligen strama fasaden försetts med en rosaaktig puts som dödar mycket av husets estetiska kvaliteter. Det gamla röda teglets färgskiftningar tillsammans med de synliga bärande betongpelarna gav fasaden det liv och den symmetri som är så viktigt. Nu är fasaden stum, dess kulturhistoriska värde kraftigt reducerat och kvarteret förfulat. Talande är att de fasader av huset som är intakta fortfarande huserar verkstadsindustri.

Götaverken-områdets estetiska kvaliteter ligger i det storskaliga funktionalistiska huskropparna, tillsammans med de stora ytor som finns mellan dem. Dessa monoliter till byggnader behöver rymd, något som försvunnit på Lindholmen i de under 1980- och 1990-talet byggda kvarteren kring Lärdomsgatan, Kunskapsgatan, Närgången etc. Där är det tätt, skuggigt och överskådligt mellan huskropparna, vilket förstärks av att det finns få offentliga verksamheter i gatuplan. I Propellerkvarteret finns det också några goda exempel på funktionalistisk industriell arkitektur med höga estetiska värden, främst i anslutning till postterminalen.

Dessa huskroppar är dock genomgående lägre och mindre monumentala i sitt uttryck.

Platser i studiens områden där det finns ett något mer aktivt flöde av folk i det offentliga rummet är främst i anslutning till Älvsnabbens hållplats och de restauranger och etablissemang som ligger i dess absoluta närhet. Därifrån förekommer ett antal stråk, främst stråket som går över bron till Theres Svenssons gata, stråket som leder förbi Kuggen till Lindholmsallén och stråket som går runt kajen mot skolorna som ligger uteder Diagonalen och i kvarteren därinnanför. Ett genomgående problem för stadsrummet i området är att många platser idag är igenkorkade med parkerade bilar. Detta gäller speciellt delar av Götaverken-området och kvarteret Propellern. Offentlig konst

I området finns idag 13 offentliga konstverk, varav fem ligger utanför, men i nära anslutning till de tre huvudområden som studien avser. Offentlig konst definieras i denna studie som verk utfört av konstnär och inköpt eller beställt för platsen. Det äldsta konstverket på platsen är Charles Brånås *Polaren* som placerades 1980. Men Gert Marcus *Di-edersekvansen*, som fick sin placering 1994, är egentligen äldre då verket härstammar från 1968. Uttrycksmässigt dominerar skulptur i sten och metall - bara två verk representerar andra konstnärliga uttryck och material. Majoriteten konstnärer är män - bara fyra är kvinnor - och majoriteten är, eller var vid placeringen, verksamma i Göteborg. Två av konstnärerna är representerade med två verk. Flera av verken saknar informationsskyltar, och behöver ses över på olika sätt.

Lista över verk (utifrån placeringsår):

- *Polaren*, Charles Brånås, placerad 1980 på Tankegången
- *Ellips*, Per Petersson, placerad 1988 på Tankegången

- *Arkipelag*, Claes Hake ursprungligen placerad 1990 vid Lindholmsallén, omplacerad 2011-2014
- *Samuraj*, Claes Hake, placerad 1990 på Regnbågsgatan
- *Medmänsklighet*, Eino Hanski, placerad 1992 vid platsbildning på Utvecklingsgatan 3
- *Di-Edersekvensen*, Gert Marcus, placerad 1994 på Lindholmskajen utanför Lindholmens tekniska gymnasium
- *Gränslös tanke*, Eino Hanski, placerad 1997 på Hörselgången
- *Pylonerna*, Sivert Lindblom och Ulrik Samuelson, placeringsår cirka 2001-2003, Lindholmsallén
- *Tempel för tvivel och hopp*, Kent Karlsson, placerad 2004 i vattnet vid Lindholmspiren
- *Skeppsduk*, Monica J. Wretling, placerad vid Kunskapsgatan, okänt årtal
- *Nya Svenskar*, Kristina Müntzing, placerad 2005 på Forskningsgången 6
- *Your 15 minutes of fame*, Tina Frausin, placerad 2012 utanför Backa Teater på Lärdomsgatan 3
- *Väggmålning*, Anya Blom, placerad 2016 på Karlavagnsvägen 7

Graffiti

I kvarteret Propellern finns flera större graffitimålningar och kluster av verk. Främst är det målningar från 2000-talet. Det största klustret finns på ett hus vid Polstjärnegatan 14. Initialt målades det inne i huset men kring 2008 tog graffitikonstnären Tony Rubin kontakt med Gothenburg Film Studios, ägare av huset, och fick tillstånd att måla på fasaden. Runt om huset finns idag ett flertal av hans stiliserade, konstruktivistinspirerade målningar. Senare tog konstnären Jonathan Josefsson, aka Ollio, över kontakten och han, tillsammans med bland andra Camilla Boström, aka SCEB, fortsatte att göra målningar på fasaden. Utöver dessa finns exempelvis målningar av Flesh och Amara Por Dios.

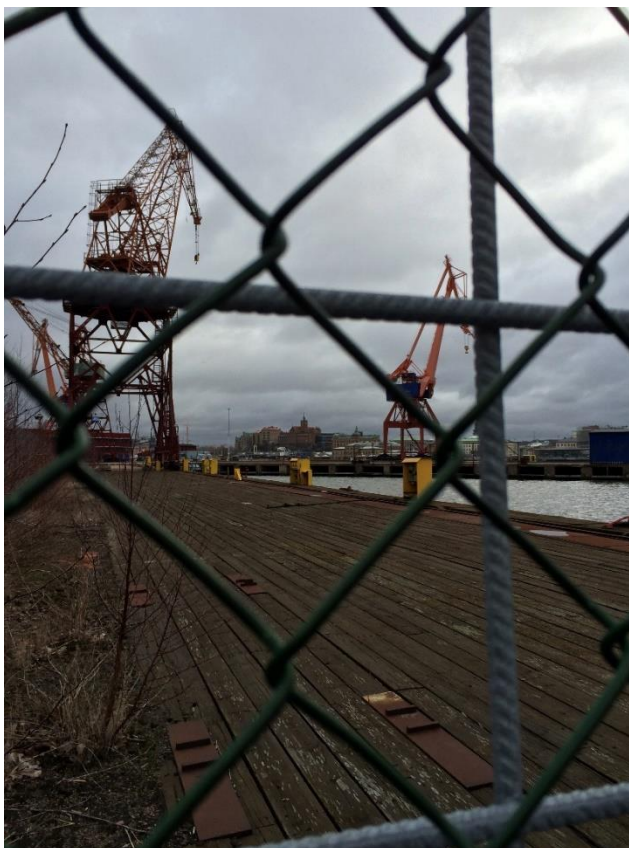

Offentlig utsmyckning

I studien särskiljs offentlig konst från offentlig utsmyckning, där det senare definieras som tillägg i stadsrummet som inte nödvändigtvis skapats, eller placerats, av personer som uppfattas eller ser sig själva som konstnärer. Det kan omfatta artefakter som inte alls har skapats som konst och ofta har de skapat, eller placerats, utan ekonomiska transaktioner och ofta utan att kommun, markägare eller liknande varit inblandade. Det rör sig bland annat om metallstrukturer hämtade från fartyg och andra typer av maskindelar, exempelvis ett kugghjul på en gård i anslutning till Polstjärnegatan 6. Detta kugghjul stod under en period, cirka 1960-1980, på Götaplatsen vid ingången till Industrimuseet. På den diagonala gångvägen som är början på Hypotesgatan, har studenterna vid Chalmers - traditionsenligt - målat sina emblem på asfalten. I ett större träd, utanför en vävateljé i Götaverken-området har ett antal garnfigurer planerats. När det kommer till offentlig utsmyckning utgör gården till Truckstop Alaska ett ypperligt exempel på en form av estetiska värden som bara kan genereras i anslutning till självorganisering. Gården fungerar som en kreativ ficka, nästan som en hemlig, karnevalisk trädgård mitt inne i det industriella hjärtat. Estetiken har låtit sig inspireras av så olika uttryck som cirkus, dödsmetall och farmors gamla sommarstugeberså. Tyvärr har den här typen av estetiska värden låg status varför den ofta får flytta på sig, förstörs eller motarbetas.

Kulturhistoriska artefakter, gatubelysning, markbeläggning och kajer

I områdena förekommer en mängd historiska artefakter som utöver sitt kulturhistoriska värde även bär på estetiska kvaliteter, och som bör bevaras i så orört skick som möjligt. Till exempel är dykdalber, pollare, brunnsockel, järnvägsspår, äldre gatu- och varningsskyltar etc. De fem kranarna som står på Götaverken-området är ytterst viktiga att bevara. En estetiskt värdefull rest som finns nedanför Lindholmskajen är en granitsockel, halvt översköld av älven, sammanfogad med kraftfulla järnbeslag. Utmed delar av Polstjärnegatan finns ett antal av den typ av ornamenterade lyktstolpar, som kallas "sol och måne-stolpar". Stolpen är formgiven av Sven Persson och Lennart Thorsell 1923 och installerades i alla nya bostadsområden i Göteborg under åren 1923 och 1961. Markbeläggningen är ur ett estetiskt perspektiv mycket skiftande. I många av de mer nybyggda områdena används kvadratisk gatubeläggningen, antingen i natursten eller betongsten. De ofta okänsligt lagda partierna skapar stora, statiska, tunga rutmönstrade sjö. De lika okänsliga mötena mellan olika material, som natursten, cement, asfalt, gräs och till och med konstgräs skapar disharmoni och förfular både stadsrummet och enskilda byggnader. I Götaverken-området finns ett antal, förmodligen äldre, mycket dynamiskt lagda gatubeläggningar i främst smågatsten av hög hantverksskicklighet, exempelvis på Bror Nilssons gata utefter kajen. På samma sätt är flera äldre kajpartier i trä, som idag finns i Götaverken-området, dynamiska till sitt uttryck (om än i behov av restaurering), i förhållande till de nylagda kajerna som har en exakthet som ger många döda ytor. En ytterligare förfulning är att de gamla pollarna har byggts över med trälådor, så att de bara sticker upp en liten bit över trädäcket.

Natur

Växtlighet i området utgörs av planteringar och parkmiljöer, men även ytor av mer förvildad karaktär. I området finns planteringar och träd främst i Götaverken-området. Flera av dessa bör dock ses över så att de bättre harmonierar med arkitekturen. Äldre, större träd är ovanliga över hela studieområdet och bör därför hållas efter extra noga. I Götaverken-området förekommer ett antal långsträckta täta häckar som är ganska hårt trimmade, vilket skapar gröna rätvinkliga blockformer som passar mycket väl in i den funktionalistiska varvsmiljön. Ett av få områden där något större ansamlingar av måsfågel har observerats under studieperioden är Lindholmskajen. Utöver sin viktiga ekologiska plats så utgör måsar och trutar ett signifikant estetiskt inslag i en hamnstad som Göteborg - både visuellt och audiellt. Vid älvstranden nedanför Lindholmskajen finns även enda platsen i området där man kan höra vågorna slå mot stranden - ett idag sällsynt ljudlandskap i centrala Göteborg.

Kulturförvaltningen rekommenderar

- *För att bevara och utveckla området med avstamp i den karaktäristiska industriella miljön när området förtätas, gå varsamt fram med att snygga till eller mjuka upp.*
- *Använd de historiska artefakterna såsom pollare, brunnstock, järnvägsspår, äldre gatu- och varningsskyltar samt och låt inspireras av t. ex. omsorgsfullt lagda gatubeläggningar.*
- *Fundera över hur det fula eller ruffa kan få vara kvar på delar av Lindholmen för att möjliggöra för olika typer av verksamheter. Låt självorganiserade konstnärliga uttryck tillåtas.*
- *Planera det gröna i samklang med arkitekturen. Till exempel som de hårt trimmade täta häckarna i Götaverksområdet som skapar gröna rätvinkliga blockformer och som passar väl in i den funktionalistiska varvsmiljön.*
- *Låt nytillskott spela med och inte konkurrera med Ramberget – områdets främsta rumsskapare.*
- *Ta hand om den befintliga konsten och se över det som behöver restaureras. Tillför informationsskyltar där de saknas.*

Kreativa verksamheter

Definition

Här avses värden i form av förutsättningar och kulturella resurser för kreativitet, medskapande och skapande. Detta omfattar både resurser som t.ex. billiga lokaler för t.ex. kreativa näringar, självorganiserade verksamheter, enskilda konstnärer och aktörer. Dels värden i form av mental och fysisk tillgängligheten till kultur, dvs. människors möjlighet att utöva och ta del av konst och kultur

Genomförande

Denna text bygger på ett antal inventeringar av kulturverksamheter på Lindholmen, lokalt genomförda inventeringar och en sammanfattning av en forskningsrapport.

På Lindholmen finns många kulturella verksamheter och näringar, något som de inventeringar som genomförts visat och som refereras till i denna skrift. Av dessa har några exempel valts ut som en illustration av ett varierat och ofta expansivt kulturliv på Lindholmen.

Lindholmens konstskola och ateljéer

Träverkstaden och Rörverkstaden härbärgerar bland annat ett flertal enskilda konstnärsateljéer. I Träverkstaden finns också Lindholmens konstskola som drivs av en allmännyttig ideell kulturförening i egna ateljéer. Här erbjuds en *konstnärlig grund- och fördjupningsutbildning på dag och kvällstid*. Här arrangeras också utställningar, konstnärssamtal och föreläsningar med mera. Andra kreativa verksamheter som tagit plats i huset är till exempel musikföreningen Skriket, som vänder sig till tjejer och transpersoner, en reklambyrå och ett bokförlag.

Varvshistoriska Föreningen i Göteborg

Varvshistoriska Föreningen är en allmännyttig ideell förening bildad 1986. Några av föreningens målsättningar är att ta om hand värdefulla samlingar av varvsminnen, t. ex. foton och varvsdokument för att tillgängliggöra. Man dokumenterar också Göteborgsvarvens och dess anställdas historia bl.a. genom intervjuer. En viktig målsättning för föreningen är att skapa ett varvsmuseum i Göteborg. Medlemmarna som är 380 till antalet (2016) besöker också skolor, föreningar, firmor och håller föredrag och visar bildspel om Göteborgsvarven.

Gothenburg Studios

Gothenburg Studios, är ett väl fungerande kluster för visuell industri och samlar en stor del av den verkssamma branschen. Under en treårsperiod har det antal företag som hyr in sig inom området ökat med 50% och aktörer inom den visuella industrin, såsom The Game Incubator, Skövde högskola, samt forskningscentra som RISE förlagt sin verksamhet i kvarteret. Även produktionsbolag har produktionskontor här under filminspelningar. Här finns också t.ex. Manusfabriken där stadens och regionens mest etablerade manusförfattare erbjuds en arbetsplats och ett nätverk på lokal, nationell och internationell nivå.

Rockverket

I Götaverksområdet ligger Rockverkstan och Rockverket, som drivs av ABF och är ett av Sveriges största replokalskomplex med 52 replokaler. Här repar ca 130 band varje vecka året runt. Verksamheten startade 1988 i liten skala i Lindholmens herrgård och har därmed 2018 30 år på nacken.

Lokalt genomförda inventeringar

2016 inventerade projektgruppen Stadsdelarna i Älvstaden närings- och kulturlivet på Karlavagnsgatan. Kartläggningen av verksamheterna syftade till att undersöka och synliggöra områdets värden utifrån ett socialt och ekonomiskt perspektiv, på en lokal nivå

och för hela staden. Kartläggningen bygger på intervjuer. De slutsatser som dras i rapporten är att kulturverksamheter och kreativa näringar fungerar som mötesplatser, möjliggör nätverkande, och ger arbetstillfällen och att verksamheterna skapar ekonomiska och sociala värden, lokalt och för hela staden. Några av orsakerna till att de här verksamheterna väljer att etablera sig i Karlavagnsområdet är: rimliga hyror, områdets tillåtande och alternativ karaktär, funktionella, robusta lokaler, existerande samarbeten mellan verksamheter inom området och i närheten, det geografiska läget och god kollektivtrafik. Rapporten konstaterar att i området finns idag värden som kan vara viktiga att bygga vidare på i utvecklingen av Göteborg. Apropå denna inventering skriver Lundby stadsdelsförvaltning i sin Lokala utvecklingsplan: "Det är en gemensam utmaning för staden och exploatörer att ta vara på dessa värden när förtätning sker i området och på andra liknande platser i Lundby och i Älvstaden." Vidare beskrivs vikten av att verka för omlokalisering när rivning är oundviklig samt att billiga verksamhetslokaler för mångfald i kultur- och näringsliv bör bevaras.

Stadsbyggnadskontoret och kulturförvaltningen initierade 2016 en inventering av kultur- och näringsliv på övriga Lindholmen. Representanter från kulturförvaltningen, Stadsbyggnadskontoret och SDF Lundby möttes i syfte att följa arbetet med inventeringen. Målet var förutom att kartlägga kulturverksamheter också att hitta en process framåt för att implementera kulturvärden i planeringen för Lindholmen.

Platsar kulturen i den nya staden

Presentationen i detta avsnitt bygger på material insamlat i samband med rapporten: "**Platsar kulturen i den nya staden**". Denna rapport behandlar fria kulturutövares perspektiv på kulturens och kulturarvets roll i den hållbara staden och bygger på intervjuer med verksamma kulturutövare på Lindholmen. Flera av intervjupersonerna har haft sina ateljéer på Karlavagnsgatan 11, en fabriksbyggnad som hyst olika verksamheter under årens lopp och som i samband med omvandlingen av området kommer att rivas. Den angränsande tomten rymmer en blandad kontors- och industribyggelse. Här finns bland annat Gothenburg Studios och kulturverksamheten Truckstop Alaska. Det empiriska materialet har främst samlats in genom kvalitativa intervjuer samt observationer.

Några av de resurser, värden och förutsättningar som är betydelsefulla för de intervjuade kulturutövarna liknar de som kommit fram i andra kartläggningar:

- **Den äldre industrimiljön:** *"Arbets- och verkstadskulturen finns ju knappt kvar här längre. Men byggnaderna finns kvar. Den gamla varvsmiljön signalerar att här finns plats att växa och ta form och det är mycket attraktivt för oss konstnärer"*
- **Låga hyror är en förutsättning för många:** *"Alla som hyrt in sig här har kunnat göra det på grund av den skäliga hyran"*
- **Närhet till verksamheter och grossister där hårdvara finns att köpa:** *"Mycket av mitt skapande händer när jag möter materialet. Det kan generera lösningar som ofta skiljer sig från tanken. Det kanske är en tredje idé som uppstår? Det uppstår inte med e-handel."*
- **Platsens natur och historia är en resurs och ett värde:** *"Kontinuitet är viktig för mig. Vetskapen att jag är en liten del i ett större skede. Att det här är gammal jordbruksmark som jag får vara på, älvens närhet och att solen går upp varje*

dag och belyser Ramberget.” ”Och vi har denna fantastiska varvshistoria här i Göteborg. Och berättelser! Allt det här som blandat folk i Göteborg, som präglat staden och hur man har byggt...”

- **En egen arbetsplats är ofta en förutsättning** ”Kanske att man kunde ha öppna ateljéer när man var yngre. Men jag tror alltid man behöver sin egen plats. Visst, man kan fika ihop, bjuda in folk, ha projekt ihop men man behöver sitt...”

I intervjuerna har samtalet också handlat om den pågående utvecklingen av Lindholmen. Vad händer när staden förtäts och denna typ av områden förändras, kanske försvinner? Tappar vi något på vägen? Finns det olika sätt att utveckla en stad? Vad läggs i begreppet blandstad? Ingår kulturverksamheter? Konstnärerna upplever att de eller blivande kollegor inte ryms i den nya staden.

- *”Jag hade önskat en större varsamhet i planeringen av hela området, där även stadens historia får plats.”*
- *”I den nya staden som planeras här ryms inte min eller mina kollegors verksamheter. Jag är också bekymrad över hur unga, nyutexaminerade konstnärer och konsthantverkare ska finna plats och ha råd att vara verksamma i Göteborg när många av de lokaler som finns försvinner och hyrorna skjuter i höjden...”*
- *”Det mesta byggs ju bort, men det finns ju möjlighet att behålla lite mer. Men man river alltid bort all patina. Alla mellanrum. Man bygger nytt och det blir helt sterilt.”*
- *”Alla som håller på med någon slags kulturell yttring och inte kan betala marknadsmässiga hyror trycks ju ut i periferin. Då får vi ju ingen blandning – blandstad som man hela tiden pratar om”.*
- *”Man skulle kunna behålla sättet att bygga, sättet att tänka, mer dynamiskt. Ibland är idéerna inte förankrade i vad folk vill. Jag försöker att inte vara helt cynisk utan komma med konkreta förslag, till exempel för att göra ett område mer levande.”*

Kulturförvaltningen rekommenderar

- Möjliggör för kulturella och kreativa verksamheter att fortsätta verka på Lindholmen. I första hand i de områden där de väsentliga förutsättningarna redan finns, i andra hand verka för omlokalisering när rivning är oundviklig. Koppla då samman den kreativa verksamheten med Götaverkens unika kulturmiljö.
- Utveckla en lokal- och hyressättningspolicy som möjliggör för kulturella och kreativa verksamheter att utvecklas och etablera sig på Lindholmen.
- Utveckla dialogen, bjud in till samtal och när relevant, medskapande.

Identitet

Definition

Här avses identitetsskapande symboler och landmärken, större fysiska formationer i staden som byggnader eller andra element vilka ger identitet, struktur och orientering i staden. Många platser som t.ex. lokala vardagliga mötesplatser kan ha lika stor betydelse

för invånarnas identitet som monumentala platser och arkitektoniska föremål. Till synes triviala platser och icke visuella territorier kan vara av social betydelse. Genom att identifiera sådana platser eller icke visuella territorier skapas förutsättningar för att bevara även sociala identiteter i staden.

Genomförande

Denna text bygger i huvudsak på intervjuer av invånare och besökare på Lindholmen. Därtill refereras till SDF Lundbys lokala utvecklingsplan samt till Kulturmiljöunderlag inför program för stadsutveckling STUP Lindholmen.

Utgångspunkter

Identitet är tätt sammankopplat med såväl estetiska värden som kulturmiljö, något vi kan läsa oss till i kapitlet som beskriver dessa kulturvärden. Lindholmens identitet hänger ihop med staden Göteborgs identitet. Götaverken var till exempel en gång världens största skeppsvarv något som satte Göteborg på kartan som en betydande hamnstad och var med och formade stadens och invånarnas identitet. Identitet kan beskrivas i en kulturmiljöutredning i form av en karaktärisering av den byggda miljön, det är då fråga om ett expertperspektiv. För att undersöka ett invånarperspektiv behöver olika typer av intervjuer och/eller dialoger genomföras. Vi har därför, för att få en ingång till hur människor själva ser på Lindholmen och använder platserna där, gjort 26 intervjuer i området, under två olika tillfällen. Vi har försökt att få en bredd bland de vi frågat när det gäller ålder och kön, och vi har rört oss runt på områdets olika platser när vi ställt frågorna.

För att fånga vad människor upplever som karaktäristiskt för området, har vi ställt frågan *”Om du fick besök av någon som inte varit här tidigare – vad skulle du visa dem? Varför?”*

Intervjuerna

Det finns här en stor samstämmighet i svaren: Nästan alla svarar att de skulle visa promenadstråket längs med kajen mellan Lindholmen och Eriksberg. Många svarar också att de skulle visa fram Slottsberget. Detta för att området är unikt i Göteborg, har en speciell stadsmiljö, och visar hur en gammal arbetarklassmiljö såg ut. Vidare kommer Ramberget upp i några svar, detta för att det är en bra utsikt som ger besökaren en överblick över Göteborg. De personer som har anknytning till skolorna i området, som Polhem och Bräcke och Ester Mosessons gymnasiums salutorg, vill visa dessa. Några personer säger att de skulle visa biblioteket. Kuggen, Lindholmens Science Park och Älvrummet nämns av flera. Några nämner Backa Teater och Aftonstjärnan. En ung tjej säger att hon skulle ta med sina besökare upp på bron på kvällen i mörkret för att titta ut över stan. Någon vill visa Ostindiefararen och någon vill åka båt för att visa området.

Vi har sedan ställt en fråga som på ett sätt liknar den första, men som syftar till att få en lite tydligare bild av vilka delar av Lindholmen som människor själva relaterar till. Därför har vi frågat *”Vilken är din favoritplats i området? Varför?”*

Här återkommer kajen och vattnet i nästan alla svar. Att sitta på bryggan på sommaren eller på en bänk, att ha utsikt över vattnet, att det är fint ljus vid vattnet hela året, att uppleva Sannegårdshamnens pittoreska båthus, promenera, mata fåglar, se båtar som passerar förbi. Sitta på kajen på platsen framför biblioteket, och få en upplevelse av att vara mitt i allt, mitt i det som händer; det passerar elever, små företag poppar upp, färjor

kommer och går. Färjeläget beskrivs av en man som ”soligt och vackert, och att man ser historien i 360 grader, det är en korsväg där människor kommer och går. Här finns förhoppningarna, tankarna och känslorna. Det är ett lokalt universum.” Förutom upplevelserna längs kajen nämner flera biblioteket som en trevlig plats. Slottsberget nämns också av flera, som pittoreskt och fint, och någon nämner lekplatsen vid Slottsbergets fot. Ramberget återkommer för sin utsikt. Lindholmens Science Center inspirerar. ”Tanken på att vara en stor tankesmedja som inspirerar sina gäster till Karlastaden! Här finns dåtid, nutid och framtid.” Ester Mosessons nämns som en favoritplats eftersom eleverna själva lagat fikat. En kvinna nämner en liten strand i Sannegården där man kom fram till vattnet, som dock har blivit mer avskuren nu. Matställen i området som Kooperativet, L´s Kitchen och Backa Eat tas upp. Någon har Backa Teater som favoritplats.

För att sedan ta reda på vilka berättelser som berättas om området och vad detta säger om dess identitet, har vi ställt frågan *”Har du fått något berättat för dig om området som du tyckte var spännande?”*

Ungefär en tredjedel av de tillfrågade har inte så mycket att säga om denna fråga. När det gäller områdets berättelser och historia så finns det en tydlig generationsskillnad i svaren. Nästan ingen av de yngre som vi pratar med har någon särskild bild eller berättelse om området. Någon säger att kanske har något berättats i skolan, men det var inte intressant nog att lägga på minne.

Några få av de tillfrågade pratar om nutid och framtid – om att det ska byggas nytt i området och att det jobbar fler människor här nu under varvens tid, att här finns massor av företag, fåglar och skolor. Någon ser fram emot att Karlatornet som ska komma. En man berättar att han varit på stadsvandring med en konstnär som hade jobbat på varvet, och som visade segelbåtar på Eriksberg. Han hade berättat om Slottsberget, att det var flera kulturpersonligheter som bott där. Även ett par berättar om Slottsberget, att det är gamla arbetarkvarter, och att det från början var en morgongåva till drottning Blanka. De säger att på Slottsberget bodde tidigare många konstnärer, och det inte ens fanns vatten indraget. De har också fått höra historier om brödbutiker som låg här i området tidigare, och läst en bok om Lindholmen som de lärt sig mycket från. Resterande tillfrågade berättar om varvsindustrin och sjöfarten. Flera har haft släktingar som jobbat på varvet. En man berättar att han minns att ”en del av båtarna var så stora att de fick ta ut dem på vattnet och svetsa ihop dem, de var uppdelade i för och akter som sattes ihop där.” Samme man minns alla färjor som gick för varvsarbetarna, och de polletter som man använde. Några har sett området förändras med åren. En man bodde här på 60-talet, och berättar om den arbetarstadsdel som är helt borta nu. Men han tycker ändå det har blivit bra, det nya. En annan man minns att när han flyttade till Göteborg fanns många fartyg vid kajen, han jobbade ombord på ett av dem, och skillnaden är stor mot hur det ser ut idag. En person minns bygget av Ostindiefararen under 90-talet, och när den sjösattes.

Spara identitetsskapande hus

I Lundbys lokala utvecklingsplan LUP uttrycks att det är viktigt att spara identitetsskapande hus. Vidare påtalas vikten av att ta vara på varvsidentitetens uttryck och det kulturhistoriska arvet i utvecklingen, med ett exempel, Smedjan, en befintlig byggnad som byggs om till bostäder. Uttrycks gör också att det är viktigt att bevara är

siktlinjer när området bebyggs. Av senare byggnader lyfts Kuggen fram som en intressant symbolbyggnad.

Varvsidentitet

Varvskranar har i över 100 år varit klassiska siluetter över varvsområdena sett från staden på andra sidan älven och har ett stort symbolvärde för Göteborg. De är en del av stadens identitet och en viktig del av stadens skyline. Älvrummet var ett levande industriområde i hundra år. Den berättelsen behöver bevaras. Likaså berättelsen om att leva och verka i industristaden.

Kulturförvaltningen rekommenderar

- *Tillgängliggör vattnet än mer. Skapa platser att sitta ned på nära vattnet.*
- *Spara och utveckla identitetsskapande hus och där det är möjligt: låt användningen anpassas till byggnadens kulturhistoriska värden*
- *Låt kranarna ingå med nya användningsområden.*